

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Himmelstalundsvagnen: Östergötlands första fyrhjuliga
vagnsristning
Furuskog, Theres
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2014_057
Fornvännen 2014(109):1 s. 57-59
Ingår i samla.raa.se

Himmelstalundsvagnen – Östergötlands första fyrhjuliga vagnsristning

I Norrköping ligger ett av norra Europas största hållristningsområden. På en 5 x 2 km stor yta kring Motala ström finns över 7 000 ristningar (Hauptman Wahlgren 2002). I detta område ligger Himmelstalund som med över 1 700 ristningar tillhör de figurrikaste lokalerna i Skandinavien. Sedan upptäckten på 1830-talet har Himmelstalunds hållar dokumenterats av flera forskare. Den enskilt största insatsen gjordes 1915–25 av Arthur Nordén som publicerade sina resultat 1925 i avhandlingen *Östergötlands bronsålder*. Hans detaljerade planscher används än idag som stöd vid uppmålning av ristningar. Senare dokumentationsinsatser har gjorts av bland andra Göran Burenhult samt av Klas-Göran Selinge under den senaste fornminnesinventeringen på slutet av 1970-talet (Selinge 1985). Sven-Gunnar Broström och Kenneth Irestam har på senare år dokumenterat flera mindre ytor, bland annat i samband med områdets upprustning 2007–08 då gångspänger av trä anlades och permanent släpljusbelysning monterades intill hållarna. Ristningar på Himmelstalund har målats sporadiskt under större delen av 1900-talet och idag bättras färgen på kontinuerligt åtminstone vart femte år. Trots dessa många insatser görs ständigt nya upptäckter på hållar som varit frilagda sedan 1920-talet.

Jag har sedan 2007 återkommande arbetat med att vårda hållristningar i Norrköpings kommun. Vårdarbetet innebär att vi rengör och målar upp ristningar på utvalda och skyltade hållar för att på så sätt göra dem synliga för besökare. Ristningar på tretton platser i kommunen vårdas och av dessa platser är Himmelstalund den i särklass största. Vi delar upp Himmelstalundsklippan i tre större hållar med namn efter ristningar som är utmärkande för dem: Björnhällen, Svinhällen och Yxhällen. Den sistnämnda ligger närmast Motala ström på klippans sydvästra del och sluttar nedåt strömmen. Namnet kommer sig av att den sydöstra delen av hällen domineras av yxfigurer eller bronslurar. Flera föreställer troligen skaffade holkxor från den äldre bronsåldern.

Områdets övriga ristningar anses generellt ha tillkommit under såväl bronsålderns äldre som yngre del fastän många anser att ristningarna här generellt tillhör den äldre bronsåldern. Denna uppfattning bygger förmodligen främst på de många vapenavbildningar, ofta i naturlig storlek, som förekommer i området. Dessa dateras till period II eller III (Hauptman Wahlgren 2002). Vapenavbildningar anses tillhöra de äldsta ristningsmotiven från bronsåldern och finns spridda över flera hållar på Himmelstalund. Flemming Kauls (1998) skeppskronologi har man ibland applicerat på skeppsavbildningar kring Norrköping, men många forskare (Nilsson 2005 m. ref.) menar att man behöver studera skeppsavbildningarna och deras position i landskapet närmare innan man kan avgöra om metoden bör användas här. Detta för att nästan samtliga av Norrköpingsområdets hållristningslokaler ligger en bit från bronsålderns kustlinje och inte nödvändigtvis lika nära strandlinjen som ristningarna i till exempel Bohuslän och Uppland (Ling 2008; 2012). Om man ändå använder Kauls skeppskronologi så tyder den på att en stor del av skeppen kring Norrköping bör ha ristats under bronsålderns period III.

Under sensommaren 2012 upptäckte jag en för Östergötland ny ristningsfigur, en fyrhjulig vagn. Tack vare ett fantastiskt släpljus en tidig morgon tyckte jag mig se en omålad ristning bestående av minst två cirklar på Yxhällen. Ristningen är relativt grund och då ytan inte var rengjord försvårades upptäckten av lavpåväxt. Som brukligt är letade jag upp ytan bland Nordéns avbildningar för att se om han noterat ristningen. På hans avbildningar finns två sammanlänkade cirklar samt en böjd linje som tillsammans för tankarna till en tvåhjulig stridsvagn (fig. 1). Nordén beskriver figuren, »en annan detalj av intresse är de bägge med ett streck förenade cirkellinjerna till h» (1925, s. 52). Han gör dock ingen egen tolkning av vad ristningen kan tänkas föreställa. Nordéns beskrivning föranledde mig att tro att jag funnit ytterligare en tvåhjulig vagnsscen i trakten. Sedan tidigare finns två sådana kända, vid

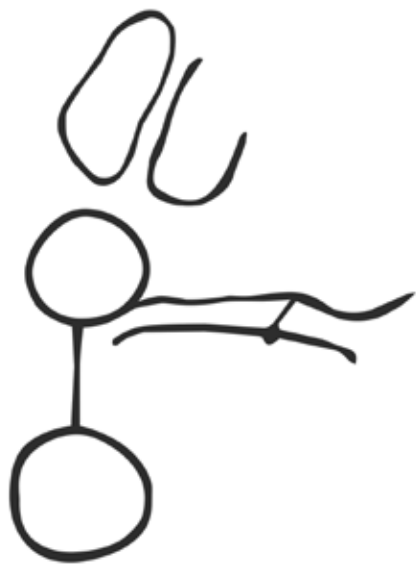

Fig. 1. Detalj av ristningsyta vid Himmelstalund avbildad efter Arthur Nordéns skiss. —Detail of Arthur Nordén's 1925 depiction of the rock art panel at Himmelstalund under discussion.

Fiskeby och vid Skälv. Jag begav mig således till hällen för att rengöra ytan och förhoppningsvis hitta två förspända hästar vilket skulle bekräfta min idé. Efter rengöringen stod det dock klart att det inte kunde röra sig om en tvåhjulig vagn. På ytan syntes nu fyra cirklar sammanlänkade parvis med linjer och en avsmalnande vagnskorg/vagnsunderrede mellan sig. Vagnen saknade synliga dragdjur och flera överhuggningar störde tolkningen (fig. 2). Då detta är en helt ny ristningsfigur för området ville jag vara helt säker på min tolkning innan jag målade i den och jag kontaktade därför Sven-Gunnar Broström. Efter att ha studerat fotografier av ristningen i släpljus och senare besökt hällen instämde han i att det rör sig om en fyrehjulig vagn. Vi bestämde oss för att belysa hällen nattetid för att kunna dokumentera den med artificiellt släpljus, men detta fick vänta till sommaren 2013.

En kväll i samband med Arkeologidagen 2013 släpbelyste Broström och Irestam hällen och dokumenterade vagnen tillsammans med flera andra nyupptäckta ristningar. Vagnens mått är 86 x 44 cm och hjulen mäter cirka 16 cm i diameter. Vagnen är en av de större figurerna på hällen, endast överträffad av ett par skepp på hällens nord-

västra del. Vagnen är svår att datera då omkringliggande ristningar verkar ha tillkommit under en längre tidsperiod, men i jämförelse med andra ristade vagnar bör den kunna dateras från bronsålderns period III till och med den förromerska järnåldern med tyngdpunkt från period V och framåt (Johannsen 2010).

På östkusten finns idag ytterligare tre kända fyrehjuliga vagnar. I Uppland finns de på lokalerna Örsta i Angarn (Raä 62) och Rickeby i Boglösa (Raä 73); i Östergötland Evelund i Rystad (Raä 235). Ingen av dessa har dock samma utförande som Himmelstalundsvagnen. Däremot finns flera direkta paralleller till Himmelstalundsvagnen i Bohuslän. Exempelvis vid Askums kyrka (Raä 17:2) finns flera vagnar med samma form på underredet och med likadana utstickare baktill. Nästan samtliga vagnar på svenska hållristningar avbildas sedda uppiifrån med hjulen liggande platta vid sidan av vagnen för tydlighetens skull. Om dragdjur finns så avbildas de på samma sätt som hjulen, liggande på sidan. Som dragdjur till fyrehjuliga vagnar avbildas främst oxar men det finns även ett par exempel med hästar.

Himmelstalundsvagnen är bara ett av flera nyfynd av hållristningar som visar på en stark kul-

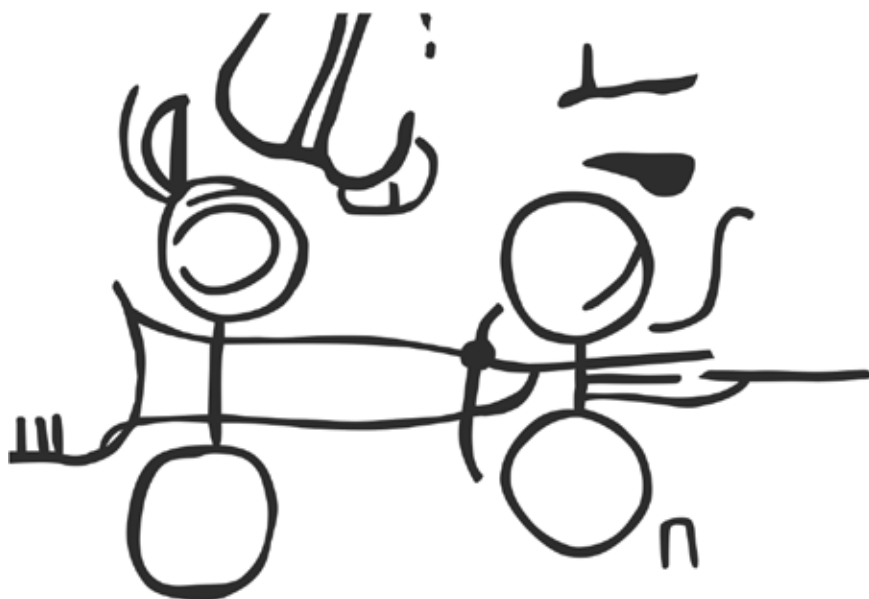

Fig. 2 Himmelstalundsvagnen efter nydokumentation. Bearbetning efter foto av förf. –The panel in fig. 1 after renewed study, showing a four-wheeled wagon.

turell koppling mellan Östergötlands och Bohusläns bildvärld även under den yngre bronsåldern. Västkusten förefaller då vara något av ett centrum för hållristningskonsten i Skandinavien, och många nya motiv nådde även Östergötland. Norrköpingsområdet domineras av ristningar från den äldre bronsåldern, men fynd som detta visar att ristanget i allra högsta grad fortsatte in i den yngre bronsåldern och att man ristade den nya tidens moderniteter och kultföremål. Det får oss också att riva mentala barriärer, att öppna ögonen och leta efter ristningsmotiv som vi inte trodde fanns i vårt område.

Referenser

Broström, S-G., manus. Rapport från Himmelstalund.
Hauptman Wahlgren, K., 2002. *Bilder av betydelse. Hållristningar och bronsålderslandskap i nordöstra Östergötland*. Stockholm studies in archaeology 23. Lindome.

- Johannsen, J.W., 2010. Carts and wagons on Scandinavian rock carving sites. *Adoranten* 2011. Underslös.
Kaul, F., 1998. *Ships on bronzes. A study in Bronze Age religion and iconography*. Köpenhamn.
Ling, J., 2008. *Elevated rock art. Towards a maritime understanding of rock art in northern Bohuslän*. Göteborgs universitet.
– 2012. *Rock art and seascapes in Uppland*. Oxbow.
Nilsson, P., 2005. Om boplatslokalisering inom Bråbygdens hållristningsområden. Goldhahn, J. (red.). *Mellan sten och järn. Rapport från det 9:e nordiska bronsålderssymposiet*. Göteborg.
Nordén, A., 1925. *Östergötlands bronsålder*. Linköping.
Selling, K-G., 1985. Om dokumentation av hållristningar. Metodiska synpunkter med östgötska exempel. *Fornvännen* 80.

Theres Furuskog
Breda vägen 14
SE-602 14 Norrköping
theres@furuskog.se